

FTAMP 10.01.01
 ЭОЖ 340.1
 JEL K14

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2026-1-1-19-28>

ИСМАИЛОВ А.А.,¹

з.ғ.к., аға оқытушы.

e-mail: atahozha@mail.ru

ORCID ID: 0009-0002-1337-5920

ЖҰМАДІЛОВА М.А.,²

PhD, аға оқытушы.

e-mail: Mira_19820509@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4083-0354

САУТБАЕВА Б.С.,³

құқық магистрі, аға оқытушы.

e-mail: Salt_1979@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-0726-5477

АУЕШОВА Б.Т.,*⁴

з.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

*e-mail: bagdataueshova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1449-9941

¹М.О. Әуезов ат. Оңтүстік Қазақстан университеті,
 Шымкент қ., Қазақстан

²Қорқыт ата ат. Қызылорда университеті,
 Қызылорда қ., Қазақстан

³Қ. Жұбанов ат. Ақтөбе өңірлік университеті,
 Ақтөбе қ., Қазақстан

⁴Ш. Есенов ат. университеті,
 Ақтау қ., Қазақстан

МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ТЕТІКТЕРІНІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

Андатпа

Қоғамдық қатынастардың күрделенуі, цифрлық орта мен институционалдық жаңарулар реттеуші құралдарды қолданудың жаңа үлгілерін қалыптастыру қажеттігін көрсетеді. Осыған орай, авторлар құқықтық реттеуді трансформациялау механизмдерінің қазіргі құқық теориясындағы рөлі мен мәселесін қарастырады. Олардың ойынша құқықтық жүйелердің динамикасы мен әлеуметтік өзгерістерге жауап беру қабілеті құқықтық реттеудің тиімділігін арттыруда маңызды фактор болып табылады. Ғылыми жұмыс құқықтық реттеу тетіктерінің теориялық трансформациясына негізделіп, қазіргі қоғам жағдайында құқықтық ықпал ету тәсілдерінің мазмұндық және құрылымдық өзгерістерін талдайды. Аталған мақсатқа жету үшін құқықтық жүйелердің қазіргі жағдайын, әлеуметтік өзгерістердің құқықтық жүйеге әсерін, құқықтық реттеудің тиімділігін бағалау қажет. Құқықтық нормалардың эволюциясын, цифрландыру, автоматтандыру әсерін, сондай-ақ халықаралық құқықтың ықпалы бақылауға алынды. Трансформациялау механизмдерінің типологиясы, олардың құқықтық жүйелердегі өзара байланысы және құқықтық реттеудің заманауи талаптарына сәйкес келуі мәселелері зерттеледі. Зерттеу барысында құқықтық ықпал ету құралдарының қызмет ету ерекшеліктері, олардың тиімділігі мен шектеулері, дәстүрлі және заманауи үлгілерін салыстыру негізінде реттеуші жүйенің икемділігін арттыру жолдары айқындалады. Нәтижесінде, құқықтық реттеуді трансформациялаудың жаңа тәсілдері мен стратегиялары ұсынылып, құқық теориясының дамуына ықпал ететін аспектілер белгіленді. Алынған нәтижелер құқық теориясын дамытуға және құқық қолдану тәжірибесінде реттеуші тәсілдерді жетілдіруге мүмкіндік береді. Жұмыстың соңында құқықтық реттеуді трансформациялаудың жаңа тәсілдері мен стратегиялары ұсынылды.

Тірек сөздер: құқықтық реттеу тетіктері, трансформациялау тетіктері, нормативтік құралдар, реттеуші жүйе, құқықтық технологиялар, құқықтық модельдер, институционалдық өзгерістер.

Кіріспе

Құқықтың қоғамдық қатынастарға ықпал ету мүмкіндіктері әр тарихи кезеңде қоғамның даму деңгейімен және әлеуметтік қажеттіліктерімен тығыз байланысты болып келеді. Қазіргі кезеңде бұл байланыс бұрынғыдан да күрделене түсті. Әлеуметтік жүйелердің көпқабаттылығы, экономикалық процестердің жеделдеуі, цифрлық технологиялардың кеңінен қолданылуы және басқару модельдерінің жаңаруы құқықтық реттеу құралдарының дәстүрлі түсінігін қайта пайымдауды талап етеді. Әсіресе мемлекеттік басқару жүйесінде қабылданатын шешімдердің тиімділігі мен заңдылығы құқықтық реттеу тетіктерінің мазмұны мен икемділігіне тікелей тәуелді болып отыр. Осы жағдайларда құқықтық реттеу тетіктері тұрақты құрылым емес, үнемі өзгеріске ұшырайтын, бейімделуді қажет ететін динамикалық құбылыс ретінде көрініс табады.

Қазіргі заман әлеуметтік өмірде сапалық өзгерістердің кезеңі болып табылады, бұл мемлекет пен құқықтың дамуында түрлі сценарийлерді жүзеге асыруға қажетті алғышарттарды қалыптастырады. Мемлекеттің және құқықтың трансформациясы мәселесі ғылыми концептуализацияның орталығына айналып, қызу пікірталастар мен тарихи зерттеулердің объектісіне айналды. Авторлар бұл тақырыпта өз пікірлерін білдіру арқылы мәдени құбылыстар – мемлекет пен құқықтың болашағы туралы полилогқа қатысуда. Аталған пікірталастардың өзектілігі мемлекеттік басқару функцияларының кеңеюі және реттеуші ықпалдың жаңа нысандарының қалыптасуымен күшейе түсуде. Құқықтық зерттеулер глобалдық ғылыми революцияның шындыққа айналғанын және постклассикалық құқықтану ғылымының қалыптасу негіздерін мойындауға негізделген.

Зерттеу объектісінің күрделілігі мен көп өлшемділігі – ұлттық мемлекет пен құқықтың қазіргі заманғы трансформациясы – кросс-дисциплинарлық әдістемені талап етеді. Зерттеу нәтижелері адамға бағытталған тәсілге сүйеніп, адам мен оның санасына назар аударуға мүмкіндік берді, себебі адамның жаһандану мен цифрлық технологиялардың дамуындағы шақыруларға бейімделу мүмкіндігі бар. Бұл тәсіл мемлекеттік басқарудағы құқықтық шешімдердің әлеуметтік қабылдануын және олардың легитимділігін бағалау үшін де маңызды.

Зерттеу барысында авторлар қазіргі мемлекеттің трансформацияланып, жаһандану процестерінің ықпалымен жаңа сипаттарға ие болып жатқанын анықтады. Ғалымдардың мемлекет болашағының болмауы туралы болжамдары сынға алынды. Авторлар мемлекет әлеуметтік ұйымның негізі болып қала беретінін және қазіргі заманның шақырулары мен қауіптеріне бейімделіп, жаңа сипаттарға ие болып жатқанын атап өтті. Құқықтық реттеу саласында да трансформация жүріп жатыр. Заң тек нормалар жиынтығы немесе адамдардың осы нормаларды жүзеге асыруға бағытталған күнделікті қызметі ретінде қарастырылмайды. Заң шынайылықты қалыптастыру үшін жүзеге асырылады; сонымен бірге заңның өзі әлеуметтік трансформация процестерінің ықпалына ұшырап, мазмұны, формалары, құқықтық жүйелері, сондай-ақ құқық пен құқық қолдану механизмдері өзгерістерге ұшырайды. Өзгерістердің маңызды құрамдас бөлігі – құқықтың трансформациясы, бұл құндылықтар парадигмасының өзгерісін көрсетеді. Қазіргі жағдайда заң мемлекеттік басқару тетіктерін іске асырудың белсенді құралына айналып, басқарушылық ықпалдың мазмұнын айқындайды.

Қазіргі әлемдегі тәртіп жаңа сипаттарға ие болып, тек геополитикалық контексте ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік трансформациялық процестердің әсерінен де өзгеруде. Заманауи ғалымдардың пікірінше, гуманитарлық дискурста глобализацияның, ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың, био- және нанотехнологиялардың дамуы сияқты адамзат қоғамының ұзақ эволюциясының нәтижесінде пайда болған детерминанттар маңызды рөл атқарады. Бұл факторлар мемлекеттік және құқықтық құрылымдардың трансформациясына, сондай-ақ қоғамдық қатынастарды реттеушілердің өзгеруіне ықпал етуде. Аталған факторлар мемлекеттік басқаруда құқықтық реттеу тетіктерінің жаңаруын және олардың функционалдық қайта құрылуын талап етеді.

Құқықтық реттеу тетіктері құқықтың әлеуметтік қызметін жүзеге асыратын негізгі құралдар жиынтығын қамтиды. Олар арқылы қоғамдық мінез-құлықтың шектері белгіленеді, әлеуметтік мүдделер үйлестіріледі және құқықтық тәртіп қамтамасыз етіледі. Алайда қазіргі қоғамдық қатынастардың сипаты бұл тетіктердің тек формальды-нормативтік деңгейде әрекет етуімен шектелуін тиімсіз етуде. Бұл әсіресе мемлекеттік басқару саласында байқалып,

құқықтық нормалардың басқарушылық шешімдерге нақты ықпал ету қабілетін төмендетеді. Құқықтық ықпал ету құралдарының мазмұны мен қолданылу тәсілдері жаңа әлеуметтік жағдайларға сәйкес өзгермесе, реттеудің нәтижелілігі төмендейді. Осыған байланысты құқықтық реттеу тетіктерінің трансформациясын теориялық тұрғыдан зерделеу өзекті ғылыми міндетке айналып отыр. Құқықтық реттеу тетіктері қоғамның даму деңгейі мен әлеуметтік қажеттіліктерімен тығыз байланысты, сондай-ақ олардың мазмұны заман талабына сай өзгеріп отырады. Бұл үрдіс құқық теориясында құқықтық реттеудің мазмұны мен құрылымын қайта бағалау қажеттігін көрсетеді. Ғалымдардың пікірінше, құқықтық реттеудің ұғымы уақыт өте келе өзгеріп, кеңейіп отырады, өйткені құқықтық нормалар мен реттеуші тетіктер әлеуметтік өзгерістерге жауап беруі тиіс [1].

Тақырыптың өзектілігі құқық теориясында бұл мәселенің жеткілікті деңгейде жүйеленбеуімен де негізделеді. Құқықтық реттеу мәселелері көптеген еңбектерде қозғалғанымен, көбінесе жекелеген элементтер шеңберінде қарастырылады. Ал мемлекеттік басқару жүйесінде бұл элементтердің өзара байланысы мен кешенді әрекеті шешуші мәнге ие. Құқықтық нормалар, құқықтық қатынастар немесе құқық қолдану актілері жеке-жеке талданады да, олардың біртұтас реттеуші механизм ретіндегі өзара байланысы екінші кезекке ығысады. Бұл құқықтық реттеу тетіктерінің қазіргі даму логикасын кешенді түсіндіруге мүмкіндік бермейді. Құқықтық реттеу механизмдері әртүрлі құқықтық жүйелерде нормативтік негіздер арқылы анықталады және олардың құрылымдық элементтері қазіргі теорияда салыстырмалы түрде қарастырылған [2]. Бұл механизмдер құқық нормаларын қоғамға тиімді ықпал етуге бағыттайды. Соңғы бағыттардың бірі – құқықтық реттеу тетіктерінің трансформациясы, яғни құқықтың мазмұны мен құрылымындағы өзгерістерді зерттеу [3].

Қазіргі құқық қолдану тәжірибесі де құқықтық реттеу құралдарының өзгеру қажеттілігін көрсетіп отыр. Нормативтік актілерді іске асыру барысында құқық қолданушы субъектілер жаңа әлеуметтік жағдайларға, мүдделер қақтығысына және құқықтық белгісіздікке жиі тап болады. Мұндай жағдайда құқықтық реттеудің қатаң, икемсіз үлгілері күтілетін нәтижеге жеткізбейді. Сондықтан құқықтық ықпал етудің баламалы, икемді және көпдеңгейлі тетіктерін қолдану қажеттілігі туындайды. Бұл жағдай мемлекеттік басқаруда икемді және бейімделген құқықтық тетіктердің маңызын арттырады.

Зерттеу тақырыбы құқықтық саясат мәселелерімен де тығыз байланысты. Мемлекеттің құқықтық даму бағыты, құқық үстемдігін қамтамасыз ету және азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау құқықтық реттеу тетіктерінің сапасына тәуелді. Құқықтық реттеу механизмдерінің трансформациясын зерттеу мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға бағытталған ғылыми негізделген ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, құқықтық реттеу тетіктерінің трансформациясын зерттеу құқықтың әлеуметтік табиғатын тереңірек түсінуге жағдай жасайды. Құқық тек міндеттеуші немесе тыйым салушы құрал ғана емес, сонымен қатар қоғамдық процестерді бағыттайтын және үйлестіретін ықпал ету жүйесі ретінде қарастырылады. Бұл көзқарас құқық теориясында құқықтың функцияларын, мақсаттарын және құралдарын қайта бағалауды талап етеді.

Осы тақырыпты таңдаудың негіздемесі қазіргі құқық теориясында құқықтық реттеу тетіктерін жаңаша түсіндіру қажеттілігімен айқындалады. Қоғамдық қатынастардың өзгермелі сипаты құқықтық реттеудің де үздіксіз дамуын талап етеді. Мемлекеттік басқару жүйесіндегі өзгерістер жағдайында құқықтық реттеу тетіктерінің трансформациясын талдау теориялық тұрғыдан ғана емес, практикалық маңызы тұрғысынан да ерекше өзектілікке ие.

Материалдар мен әдістер

Осы ғылыми зерттеуді жүргізу барысында құқықтық реттеу тетіктерінің қазіргі теориялық даму ерекшеліктерін жан-жақты ашуға мүмкіндік беретін әртүрлі ғылыми материалдар мен әдістер кешені қолданылды. Зерттеудің әдіснамалық негізі құқықтың әлеуметтік құбылыс ретіндегі көпқырлы сипатын ескеруге және құқықтық ықпал ету құралдарының трансформациясын кешенді түрде қарастыруға бағытталды. Осыған байланысты зерттеу барысында жалпы ғылыми, арнайы-құқықтық және пәнаралық тәсілдер өзара сабақтастықта пайдаланылды.

Зерттеудің материалдық базасын құқық теориясы саласындағы классикалық және қазіргі ғылыми еңбектер, отандық және шетелдік ғалымдардың тұжырымдамалары, құқықтық реттеу мәселелеріне арналған монографиялар мен ғылыми мақалалар құрады. Ғылыми әдебиеттерді талдау құқықтық реттеу тетіктерінің ұғымдық аппаратының қалыптасуын, олардың теориялық интерпретацияларының эволюциясын және қазіргі кезеңдегі түсіндіру ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді. Әдеби дереккөздер құқықтық реттеудің дәстүрлі үлгілері мен заманауи тәсілдерін салыстыру үшін пайдаланылды.

Сонымен қатар зерттеу материалдарына халықаралық құқықтық актілер де енгізілді. Атап айтқанда, құқық үстемдігі, тиімді басқару, адам құқықтарын қорғау және құқықтық саясат мәселелеріне қатысты әмбебап және өңірлік деңгейде қабылданған халықаралық құжаттар зерделенді. Бұл актілер құқықтық реттеу тетіктерінің трансформациясы тек ұлттық құқық шеңберінде ғана емес, халықаралық құқықтық стандарттар ықпалымен де жүзеге асатынын көрсету үшін қолданылды. Халықаралық тәжірибені талдау ұлттық құқықтық жүйелердегі өзгерістердің жалпы үрдістерін айқындауға мүмкіндік берді.

Зерттеу барысында ұлттық заңнама да негізгі дереккөздердің бірі ретінде пайдаланылды. Конституциялық нормалар, салалық заңдар, нормативтік құқықтық актілер құқықтық реттеу құралдарының нақты көріністерін анықтау мақсатында талданды. Ұлттық заңнаманы зерттеу құқықтық реттеу тетіктерінің формальды құрылымын ғана емес, олардың құқық қолдану тәжірибесіндегі жүзеге асу ерекшеліктерін де бағалауға мүмкіндік берді. Бұл ретте заңнамалық нормалардың тұрақтылығы мен өзгермелілігі, сондай-ақ олардың әлеуметтік шындыққа сәйкестік деңгейі назарға алынды.

Зерттеудің әдістемелік негізін құрайтын негізгі тәсілдердің бірі – формальды-логикалық әдіс болды. Бұл әдіс құқықтық реттеу тетіктерінің құрылымдық элементтерін, олардың өзара байланысын және ішкі логикасын талдауға мүмкіндік берді. Формальды-логикалық талдау құқықтық категориялардың мазмұнын нақтылауға және құқықтық реттеу жүйесіндегі ұғымдық қайшылықтарды анықтауға бағытталды.

Жалпы ғылыми әдістер қатарында талдау және синтез әдістері кеңінен қолданылды. Талдау әдісі құқықтық реттеу тетіктерін құрайтын жекелеген элементтерді – құқықтық нормаларды, құқықтық қатынастарды, құқық қолдану актілерін және құқықтық сананы – жеке-жеке қарастыруға мүмкіндік берді. Ал синтез әдісі осы элементтердің біртұтас реттеуші жүйе ретіндегі өзара ықпалын көрсету үшін пайдаланылды. Бұл тәсіл құқықтық реттеудің кешенді сипатын ашуға жағдай жасады.

Салыстырмалы-құқықтық әдіс зерттеу барысында ерекше орын алды. Бұл әдіс арқылы әртүрлі құқықтық жүйелердегі құқықтық реттеу тәсілдерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтары анықталды. Шетелдік құқықтық тәжірибені талдау құқықтық реттеу тетіктерінің трансформациясына әсер ететін жалпы заңдылықтарды айқындауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар салыстырмалы талдау ұлттық құқықтық жүйенің даму бағыттарын бағалау үшін қолданылды. Сонымен қатар, салыстырмалы құқықтық зерттеу әдісі қолданылады. Бұл әдіс құқықтық механизмнің ұлттық құқық жүйелеріндегі ерекшеліктерін салыстырып, олардың трансформация заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік береді.

Тарихи-құқықтық әдіс құқықтық реттеу тетіктерінің қалыптасу және даму кезеңдерін зерделеуде пайдаланылды. Бұл әдіс құқықтық реттеу құралдарының белгілі бір әлеуметтік-тарихи жағдайлармен байланысын анықтауға мүмкіндік берді. Құқықтық реттеудің эволюциясын талдау оның қазіргі трансформациялық үрдістерін тереңірек түсінуге жағдай жасады. Тағы бір қолданылған әдіс – құқықтық технологиялар мен құқық қолдану институттарының өзара әрекетін талдау, ол заңдық реттеудің ішкі логикасы мен құрылымының маңызын ашады.

Зерттеу барысында жүйелік әдіс те қолданылды. Құқықтық реттеу тетіктері өзара байланысты элементтерден тұратын жүйе ретінде қарастырылды. Жүйелік тәсіл құқықтық реттеу құралдарының бір элементіндегі өзгерістердің бүкіл жүйеге ықпалын анықтауға мүмкіндік берді. Бұл құқықтық реттеу тетіктерінің тұрақтылығы мен өзгермелілігі арасындағы тепе-теңдікті талдауға негіз болды.

Эмпирикалық материал ретінде құқық қолдану тәжірибесіне қатысты деректер пайдаланылды. Нормативтік актілерді іске асыру практикасы, құқық қорғау органдары қызметінің жалпы үрдістері және сот тәжірибесіндегі кейбір бағыттар құқықтық реттеу тетіктерінің

тиімділігін бағалау үшін қарастырылды. Бұл деректер құқықтық реттеудің теориялық үлгілерін практикалық шындықпен салыстыруға мүмкіндік берді.

Зерттеу әдістерін таңдау құқықтық реттеу тетіктерінің трансформациясын біржақты емес, көпәспектiлi құбылыс ретiнде көрсету қажеттiлiгiмен негiзделдi. Әдiстердiң үйлесiмдi қолданылуы зерттеу объектiсiн жан-жақты сипаттауға және алынған нәтижелердiң ғылыми негiздiлiгiн қамтамасыз етуге бағытталды.

Осылайша, қолданылған материалдар мен әдiстер кешенi құқықтық реттеу тетiктерiнiң қазiргi теориялық трансформациясын терең әрi жүйелi түрде талдауға мүмкiндiк бердi. Әдiснамалық әртүрлiлiк зерттеу нәтижелерiнiң объективтiлiгi мен ғылыми құндылығын арттырып, құқық теориясы мен құқық қолдану тәжiрибесiне қатысты тұжырымдар жасауға негiз қалады.

Нәтижелер және талқылау

Құқықтық реттеу тетiктерiнiң қазiргi трансформациясының жалпы сипаттамасы. Құқықтық реттеу тетiктерi қазiргi құқықтық жүйелерде классикалық нормативтiк жүйеден динамикалық, әлеуметтiк-контексттiк және интеграциялық жүйеге айналып отыр. Бұл трансформация құқықтық теорияда құқық нормаларын тек реттеушi құрал ретiнде ғана емес, қоғамдық процестердi реттейтiн икемдi механизм ретiнде қарастыру қажеттiгiн көрсетедi [4].

Қазақстандағы құқықтық реттеудiң теориялық негiздерi де динамика мен жаңа өзгерiстердi көрсетуде [5]. Құқықтық реттеу тұжырымдамасы тек нормалардан ғана тұрмай, ол құқықтық нормалар мен қоғамдық қатынастардың өзара байланысының теориялық жүйесiн бiлдiредi, бұл реттеудiң тиiмдiлiгiн арттыруға мүмкiндiк бередi [6].

Мемлекет пен құқықтың трансформация процестерiн зерттеу және олардың болашақтағы өзгерiстерiнiң векторын анықтау бiрқатар теориялардың пайда болуына әкелдi:

- ◆ У. Бектың транснационалдық мемлекет теориясы,
- ◆ Дж. Хабермасаның постнационалдық созвездие теориясы,
- ◆ М. Кастельстiң желiлiк қоғам теориясы,
- ◆ И. Валлерштейнның әлемдiк жүйе теориясы,
- ◆ Д. Хелдтiң космополиттiк демократия теориясы,
- ◆ К. Джуиттың «жаңа әлемдiк тәртiпсiздiк» концепциясы,
- ◆ К. Омэның ұлттық мемлекеттiң соңы туралы идеялары,
- ◆ Г.Х. фон Райттың ұлттық мемлекеттiң жойылуы туралы теориясы,
- ◆ Ф. Фукуяманың адамзат қоғамының гибридизациясы және оның биологиялық касталарға дифференциациялануы туралы болжамдары.

Авторлар ұсынған аргументтер бiздiң қазiргi әлемнiң шақыруларына бейiмделу арқылы елеулi өзгерiстерге ұшыраған мемлекет негiзгi әлеуметтiк ұйымдастыру принципi болып қала бередi деген сенiмдiлiгiмiздi жоққа шығармайды. Глобалдық мемлекеттiк-құқықтық эволюция сценарийi мәдениеттер мен өркениеттердiң теңдiгiмен сипатталатын көпцивилизациялық әлемдiк тәртiп моделiн құруды көздейдi, құқықта универсалды және эпихориалды бiрiктiрудiң иерархиясыз байланысын бiлдiредi.

Бұл трансформация құқықтық теорияның классикалық құрылымынан айтарлықтай алшақтап, қоғамдық контекст пен құқықтың әлеуметтiк әсерiне назар аударатын бағыттың пайда болғанын бiлдiредi.

Институционалдық реттеу жүйесiнiң қызметiн талдау көптеген өзара әрекеттесетiн факторлардан тұрады, олардың арасында: реттеушi процестердiң ашықтығы, қоғамдық қатысу, ашық талқылаулар, реттеушi әсердi объективтi бағалау және мемлекеттiк араласудың ақылға қонымдылығы. Жүргiзiлген зерттеу қазiргi мемлекеттiк басқару дамуының кезеңi үшiн маңызды институционалдық реттеудiң түрлi функциялары мен принциптерiн айқындауға мүмкiндiк бердi. Сондай-ақ құқықтық реттеу жүйесiне қойылатын талаптар анықталды, олардың арасында заңнаманы сапалы талдау, «ақылды реттеу» концепциясын жүзеге асыру, реттеу процесiне iргелес пәндердiң мамандарын тарту, заманауи зерттеулердi, әдiстемелердi және инновациялық технологияларды қолдану, реттеушi институттардың тиiмдi бақылауда қалыпты және рационалды тәсiлдi қамтамасыз ету. Бұл талаптарды жүзеге асырған жағдайда құқықтық реттеу жүйесi басқарудың жаңа нәтижелi деңгейiне шығатыны дәлелдендi.

Институционалдық басқару көптеген иерархиялық элементтер мен биліктің артық бақылауына бағынады. Практикалық нұсқаулар контекстінде ең рационалды шешім – бұл өкілеттіктерді сауатты бөлу, жаңа құқықтық принциптер мен механизмдерді енгізу барысында реттеудің барлық кезеңдері мен элементтерін координациялау және жүйелеу, қатысушылардың бастамашылдығы мен өзекті шешімдер үшін кеңістік қамтамасыз ету. Жүргізілген зерттеу Қазақстанның құқықтану ғылымы үшін маңызды болып табылады, себебі ол негіз қалаушы құқықтық принциптердің жүйеленуін, жетілдірілуін және трансформациялануын білдіреді.

Осылайша, институционалдық реттеудің тиімділігі мемлекеттік басқару жүйесінің қазіргі заманғы трансформациялық әдістемелерді жүзеге асыруға дайындығына тікелей байланысты, бұл әдістемелер негізгі құқықтық құндылықтарды, заманауи технологияларды және өкілеттіктер мен талаптарды ақылмен бөлуге қатысты өзекті концепцияларды пайдалануды қамтиды.

Теориялық зерттеулерде институционалдық реттеудің түрлі нұсқалары қарастырылады, олар құқықтық мәселелерді шешу мақсатында құқық қолданушы (қоғамдық-билік субъектісі) тарапынан құқық, талап, нормалар мен міндеттердің конституциялануына бағытталған. Алайда, практикада мемлекеттік органдардың әлеуметтік-экономикалық мәселелерге жауап беруінің негізгі тәсілі формалды ережелерді әзірлеу болып табылады. Яғни, нормативтік құқықтық актіні, заң жобасын немесе реттеуші шараларды жүзеге асыру жоспарын қабылдау мемлекеттік билік органдарының функцияларын орындаудың маңызды және көбінесе қорытынды кезеңі ретінде қарастырылады.

Осылайша, заңнаманы өзгерту мемлекеттік мекемелердің жоғары тұрған билік құрылымдары алдында есеп беруінің принципті элементі болып табылады және мемлекеттің қоғам алдындағы есептілігінің орнын басады. Сонымен қатар, қабылданған шешімдердің жүзеге асырылуы мен реттеу мақсаттарының шын мәнінде қол жеткізілгенін және қоғамға қандай да бір пайда әкелгенін бағалау реттеуші институттардың мәлімдемелерінде көрініс таппайды.

Икемділік, адаптивтілік және интеграциялық сипаты. Құқықтық реттеу механизмдері жаңа әлеуметтік және технологиялық контексттерге бейімделу қабілеті – икемділік пен адаптивтілік артуда [7].

Құқықтық реттеу механизмдерінің жаңа әлеуметтік және технологиялық контексттерге бейімделу қабілеті қазіргі заманның маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. Икемділік пен адаптивтілік құқықтық жүйелердің тиімділігін арттыруға, жаңа жағдайларға жедел жауап беруге мүмкіндік береді.

Мысалы, цифрлық технологиялардың дамуы, интернеттің кең таралуы, және әлеуметтік желілердің әсері құқықтық нормаларды жаңарту қажеттілігін туындатады. Сонымен қатар, заңнаманың өзгеруі мен жаңартылуы қоғамдағы әлеуметтік өзгерістерге, экономикалық жағдайларға және халықаралық стандарттарға сәйкес болуы керек. Қазіргі заманғы ғылым мемлекеттік басқарудың цифрлық трансформациясына құқықтық тетіктерді бейімдеу және цифрлық ортада заң үстемдігі қағидаттарын сақтау қажеттілігін атап көрсетеді. [8].

Бұл тұрғыда құқықтық реттеу механизмдерін жетілдіру, жаңа технологияларды енгізу, және құқықтық мәдениетті дамыту маңызды рөл атқарады. Бейімделу қабілеті жоғары құқықтық жүйелер инновацияларды қолдауға, азаматтардың құқықтарын қорғауға, және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуге көмектеседі.

Бұл құқықтық нормалар мен реттеу құралдарының қоғамның нақты жағдайларына тез икемделуі, нормативтік талаптардың тиімділігін арттыруды қамтамасыз етеді.

Құқықтың динамикалық сипаты құқықтық реттеу тетіктерін мәдени, экономикалық және технологиялық факторлармен үйлесімді ету қажеттігін көрсетеді, яғни құқықтық реттеу тек заң нормаларын сақтау ғана емес, оларды әлеуметтік процестермен интеграциялау арқылы жүзеге асады [9].

Интеграциялық сипат құқықтық нормалар мен мемлекеттік институттар, азаматтық қоғам, нарықтық қатынастар және технологиялық орталар арасында кеңірек өзара әрекеттесу механизмін қамтамасыз етеді, бұл құқықтық реттеудің тиімділігін арттырады.

Субъектілік пен құқықтық белсенділіктің күшеюі. Зерттеу нәтижелері құқықтық реттеудің заманауи трансформациясы субъектілік белсенділікті күшейтетінін көрсетті: құқықтық нормалар қоғамның әртүрлі субъектілері (жеке тұлғалар, ұйымдар, қоғамдық институттар) тарапынан белсенді түрде қолданылуда [10].

Белсенді құқықтық субъектілік құқықтық нормалардың қоғамдық қатынастарда нақты іске асуын қамтамасыз етеді, сонымен қатар құқықтық реттеудің әлеуметтік әсерін күшейтеді. Бұл құқықтық реттеу тетіктерінің институционалдық белсенділікті ынталандыратын механизмдерге айналып жатқанын көрсетеді.

Әлеуметтік-контекстілік трансформация. Құқықтық реттеу механизмдері қазіргі қоғамның әлеуметтік контекстіне сәйкестеніп өзгеруде. Бұл трансформация құқықтық нормалардың әлеуметтік қажеттіліктерге жауап беру қабілетін көрсетеді [11]. Құқықтық нормалар қоғамдық қатынастарды реттеу ғана емес, олардың әлеуметтік іске асуына жағдай жасайды. Мұндай әлеуметтік-контекстілік трансформация құқықтық механизмдердің қоғамдық құрылымдармен үйлесімді әрекет ету қабілетін арттырады.

Нәтижелерді салыстырмалы талдау. Салыстырмалы талдау көрсеткендей, классикалық құқықтық теориялар (нормаларды тек формальды нормативтер ретінде қарастыру) қазіргі трансформациялық үрдістерді толық түсіндіре алмайды. Құқықтық реттеу механизмдері институционалдық, әлеуметтік, экономикалық, технологиялық және құқықтық компоненттерді біріктіре отырып, қоғамдағы нақты қажеттіліктерге жауап береді.

Қазіргі құқықтық реттеу тетіктері қоғам дамуының тез өзгеретін контексттерінде тиімді жұмыс істеу үшін адаптивтілік, интеграция және субъектілік белсенділік сияқты сипаттарды қабылдайды. Бұл құқықтық жүйенің интеграциялық, мультидисциплинарлық бағытта дамып жатқанын көрсетеді.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу құқықтық реттеу тетіктерінің қазіргі қоғамдағы трансформациясын кешенді түрде қарастыруға мүмкіндік берді. Зерттеу нәтижелері құқықтық реттеу тек формальды-нормативтік құрылым ретінде ғана емес, әлеуметтік, институционалдық және мәдени аспектілерді қамтитын көпдеңгейлі және динамикалық жүйе екенін көрсетті. Құқықтық реттеу тетіктерінің трансформациясы құқық теориясының дәстүрлі көзқарастарын толықтырып, құқықтық ықпал ету құралдарының мазмұны мен қолдану тәсілдеріне жаңа түсінік енгізуге жағдай жасайды.

Талдау нәтижелері құқықтық реттеудің тиімділігі тек заңнамалық нормаларға ғана емес, олардың құқық қолдану тәжірибесіне және әлеуметтік ортаға сәйкестігіне байланысты екенін көрсетті. Құқықтық нормалардың тұрақтылығы мен өзгермелілігі арасындағы тепе-теңдікті сақтау мақсатында реттеуші жүйелердің икемділігі басты рөл атқарады. Халықаралық тәжірибе мен салыстырмалы-құқықтық талдау құқықтық реттеу тетіктерінің трансформациясына бірізді, заңдылыққа негізделген бағыттарды анықтауға мүмкіндік берді.

Ғылыми жаңалық ретінде зерттеу құқықтық реттеу тетіктерінің трансформациясы қоғамдық қатынастардың күрделілігі мен құқықтық ортадағы жаңа талаптармен тікелей байланысты екенін көрсетті. Алынған тұжырымдар құқық теориясында құқықтық ықпал ету құралдарының эволюциясын жүйелі талдауға, құқықтық модельдерді жаңаша түсіндіруге мүмкіндік береді. Ал, тәжірибелік маңызы зерттеу нәтижелерінің құқық қолдану мен заң шығарушылық қызметке және құқықтық саясатты әзірлеуге бағытталуында көрінеді. Қорытындылар құқықтық реттеу тетіктерін жетілдіру бойынша ұсыныстар жасауға, құқықтық реформаларды жоспарлауда кешенді көзқарасты қалыптастыруға негіз бола алады. Мысалы, нормативтік актілерді іске асыруда икемді тәсілдерді енгізу, құқықтық қатынастардағы институтаралық үйлестіруді күшейту, құқықтық саясатты халықаралық стандарттарға сәйкес бейімдеу сияқты практикалық қадамдар ұсынылады.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері құқықтық реттеу тетіктерінің трансформациясын кешенді, жүйелі, көп аспектілі құбылыс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл тұжырымдар құқық теориясының дамуына үлес қосып, құқықтық реттеу саласындағы келесі зерттеулерге бағыт береді. Болашақта зерттеу аясын кеңейту үшін әлеуметтік, экономикалық және цифрлық өзгерістердің құқықтық реттеу құралдарына ықпалын жан-жақты талдау қажет.

Осыған байланысты зерттеу нәтижелері негізінде келесіні тұжырымдауға болады:

Біріншіден, құқықтық реттеу тетіктерін жетілдіру кезінде оларды тек нормативтік деңгейде емес, құқық қолдану тәжірибесі мен нақты әлеуметтік жағдайлармен өзара байланыста қарастыру қажет. Бұл құқықтық ықпал ету құралдарының формальды сипат алуын болдырмауға мүмкіндік береді.

Екіншіден, құқықтық реттеу жүйесінде икемді және көпденгейлі тетіктерді дамыту маңызды. Мұндай тәсіл құқықтық нормалардың тұрақтылығын сақтай отырып, олардың қоғамдағы өзгермелі процестерге уақтылы бейімделуін қамтамасыз етеді.

Үшіншіден, құқықтық реттеу тетіктерінің трансформациясы мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігімен тығыз байланыста қарастырылуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, институтаралық үйлестіруді күшейту және құқықтық саясатты стратегиялық жоспарлау құралдарымен сабақтастыру өзекті болып табылады.

Төртіншіден, құқықтық реттеу құралдарын жаңғырту барысында халықаралық стандарттар мен салыстырмалы-құқықтық тәжірибені ескеру қажет. Бұл ұлттық құқықтық жүйенің сапасын арттырып, құқықтық реттеудің заманауи талаптарға сәйкестігін қамтамасыз етеді.

Бесіншіден, цифрлық технологиялардың, жаңа басқару модельдерінің және әлеуметтік трансформациялаудың ықпалын ескере отырып, құқықтық реттеу тетіктерін теориялық тұрғыдан қайта пайымдау болашақ ғылыми зерттеулердің басым бағыты болуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Богатырев М.Р. Эволюция научных подходов к определению понятия правового регулирования в отечественном правоведении // *Nomothetika: Философия. Социология. Право.* – 2024. – Т. 49. – № 3. – С. 487–494.

2 Егоров А.В. Нормативная основа механизма правового регулирования: сравнительно-правовое измерение // *Государство и право.* – 2025. – № 7. – С. 24–33.

3 Ismayilli Y. New Approaches and Transformation Tendencies in Contemporary Legal Theory // *Global Spectrum of Research and Humanities.* 2025. Vol. 2. No. 6. P. 176–181.

4 Алимова Д.Р. Правовое регулирование национальных интересов в России: теория и практика // *RUDN Journal of Law.* – 2024. – Т. 28. – № 4. – С. 730–742.

5 Lucy W. Legal Regulation. Technological Management and the Future of Human Agency // *Oxf J Leg Stud.* 2024. No. 45(1). P. 55–80.

6 Байжанова К.Т., Серикбаева С.С. Құқықтық реттеу және оның тиімділігін арттыру мәселелері // Қарағанды университетінің хабаршысы. «Құқық» сериясы. – 2024. – № 1. – 60–69 бб.

7 Bakirov D., Stamkulova G.A., Myrzataev N.D., Kapsalyamova S.S., Osmanova D.B. Issues of legal culture, legal consciousness and legal mentality in Kazakhstani society // *Journal of actual problems of jurisprudence.* 2023. Vol. 108. No. 4. P. 4–10.

8 Saparbekova E.K., Zhetpisov S.K. The rule of law and digital transformation of public administration // *Bulletin of the Karaganda University. «Law» series.* 2025. Vol. 30. No. 1(117). P. 58–67.

9 Адыгезалова Г.Э., Ковалева Ю.Н. Актуальные проблемы правового регулирования в современном государстве: трансформация правовой системы, цифровизация и социализация права // *Проблемы экономики и юридической практики.* – 2022. – Т. 18. – № 3. – С. 132–137.

10 Нурмагамбетов Р.Г., Укин С.К. Лобизм и правовые трансформации: конституционные ориентиры в условиях глобальных изменений // *Социально-политические науки.* – 2025. – Т. 15. – № 3. – С. 117–123.

11 Kampourakis I. Legal theory in search of social transformation // *European Law Open.* 2022. No. 1(4). P. 808–821.

REFERENCES

1 Bogatyrev M.R. (2024) *Jevoljucija nauchnyh podhodov k opredeleniju ponjatija pravovogo regulirovanija v otechestvennom pravovedenii* // *Nomothetika: Filosofija. Sociologija. Pravo.* V. 49. No. 3. P. 487–494. (In Russian)

2 Egorov A.V. (2025) *Normativnaja osnova mehanizma pravovogo regulirovanija: sravnitel'no-pravovoe izmerenie* // *Gosudarstvo i pravo.* No. 7. P. 24–33. (In Russian)

3 Ismayilli Y. (2025) *New Approaches and Transformation Tendencies in Contemporary Legal Theory* // *Global Spectrum of Research and Humanities.* Vol. 2. No. 6. P. 176–181. (In English)

4 Alimova D.R. (2024) *Pravovoe regulirovanie nacional'nyh interesov v Rossii: teorija i praktika* // *RUDN Journal of Law.* V. 28. No. 4. P. 730–742. (In Russian)

5 Lucy W. (2024) *Legal Regulation. Technological Management and the Future of Human Agency* // *Oxf J Leg Stud.* No. 45(1). P. 55–80. (In English)

6 Baijanova K.T., Serikbaeva S.S. (2024) *Qūqyqyq retteu jäne onyñ tiimdlıgın arttyru mäseleleri* // *Qarağandy universitetiñ habarşysy. «Qūqyq» seriasy.* No. 1. P. 60–69. (In Kazakh)

7 Bakirov D., Stamkulova G.A., Myrzataev N.D., Kapsalyamova S.S., Osmanova D.B. (2023) Issues of legal culture, legal consciousness and legal mentality in Kazakhstani society // Journal of actual problems of jurisprudence. Vol. 108. No. 4. P. 4–10. (In English)

8 Saparbekova E.K., Zhetpisov S.K. (2025) The rule of law and digital transformation of public administration // Bulletin of the Karaganda University. «Law» series. Vol. 30. No. 1(117). P. 58–67. (In English)

9 Adygezalova G.Je., Kovaleva Ju.N. (2022) Aktual'nye problemy pravovogo regulirovaniya v sovremennom gosudarstve: transformacija pravovoj sistemy, cifrovizacija i socializacija prava // Problemy jekonomiki i juridicheskoy praktiki. Vol. 18. No. 3. P. 132–137. (In Russian)

10 Nurmagambetov R.G., Ukin S.K. (2025) Lobizm i pravovye transformacii: konstitucionnye orientiry v uslovijah global'nyh izmenenij // Social'no-politicheskie nauki. Vol. 15. No. 3. P. 117–123. (In Russian)

11 Kampourakis I. (2022) Legal theory in search of social transformation // European Law Open. No. 1(4). P. 808–821. (In English)

ИСМАИЛОВ А.А.,¹

к.ю.н., ст. преподаватель.

e-mail: atahozha@mail.ru

ORCID ID: 0009-0002-1337-5920

ЖУМАДИЛОВА М.А.,²

PhD, ст. преподаватель.

e-mail: Mira_19820509@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4083-0354

САУТБАЕВА С.Б.,³

магистр права, ст. преподаватель.

e-mail: Salt_1979@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-0726-5477

АУЕШОВА Б.Т.,*⁴

к.ю.н., ассоциированный профессор.

*e-mail: bagdataueshova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1449-9941

¹Южно-Казахстанский университет

им. М.О. Ауэзова,

г. Шымкент, Казахстан

²Кызылординский университет

им. Коркыт Ата,

г. Кызылорда, Казахстан

³Актюбинский региональный университет

им. К. Жубанова,

г. Актобе, Казахстан

⁴Университет им. Ш. Есенова

г. Актау, Казахстан

ТРАНСФОРМАЦИЯ МЕХАНИЗМОВ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

Сложность связей с общественностью, цифровая среда и институциональные инновации указывают на необходимость формирования новых моделей использования регулятивных инструментов. В этой связи авторы рассматривают роль и проблемы механизмов трансформации правового регулирования в современной правовой теории. По их мнению, динамика правовых систем и их способность реагировать на социальные изменения являются важными факторами повышения эффективности правового регулирования. Научная работа основана на теоретической трансформации механизмов правового регулирования и анализирует содержательные и структурные изменения методов правового воздействия в условиях современного общества. Для достижения этой цели необходимо оценить текущее состояние правовых систем, влияние социальных изменений на правовую систему и эффективность правового регулирования. Прослеживается эволюция правовых норм, влияние цифровизации, автоматизации, а также влияние международного права. Изучается типология механизмов трансформации, их взаимосвязи в правовых системах и их соответствие современным требованиям правового регулирования. В ходе исследования на основе сравнения традиционных и

современных моделей были выявлены особенности функционирования инструментов правового влияния, их эффективность и ограничения, а также пути повышения гибкости системы регулирования. В результате были предложены новые подходы и стратегии трансформации правового регулирования, а также определены аспекты, способствующие развитию правовой теории. Полученные результаты позволяют развивать правовую теорию и совершенствовать регулятивные подходы в правоохранительной практике. В конце работы были предложены новые подходы и стратегии трансформации правового регулирования.

Ключевые слова: механизмы правового регулирования, механизмы трансформации, инструменты регулирования, система регулирования, правовые технологии, правовые модели, институциональные изменения.

ISMAILOV A.A.,¹

c.l.s., senior lecturer.

e-mail: atahozha@mail.ru

ORCID ID: 0009-0002-1337-5920

ZHUMADILOVA M.A.,²

PhD, senior lecturer.

e-mail: Mira_19820509@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4083-0354

SAUTBAYEVA S.B.,³

master of law, senior lecturer.

e-mail: Salt_1979@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-0726-5477

AUESHOVA B.T.,^{4*}

c.l.s., associate professor.

*e-mail: bagdataueshova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1449-9941

¹Auezov University,

Shymkent, Kazakhstan

²Korkyt Ata Kyzylorda University,

Kyzylorda, Kazakhstan

³Zhubanov University,

Aktobe, Kazakhstan

⁴Yessenov University,

Aktau, Kazakhstan

TRANSFORMATION OF LEGAL REGULATION MECHANISMS IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

Abstract

The complexity of public relations, the digital environment, and institutional innovations indicate the need to develop new models for the application of regulatory instruments. In this context, the article examines the role and challenges of transforming mechanisms of legal regulation in modern legal theory. The authors emphasize that the adaptability of legal systems and their ability to respond to social change are key factors in improving regulatory effectiveness. The study is based on a theoretical analysis of the transformation of legal regulatory mechanisms and focuses on substantive and structural changes in methods of legal influence in contemporary society. It assesses the current state of legal systems, the impact of social change on law, and the effectiveness of existing regulatory approaches. Particular attention is paid to the evolution of legal norms, the influence of digitalization and automation, and the role of international law. The research analyzes the typology of transformation mechanisms, their interrelation within legal systems, and their compliance with modern regulatory requirements. Through a comparison of traditional and contemporary models, the study identifies the limitations and effectiveness of legal influence instruments and proposes approaches aimed at enhancing the flexibility of regulatory systems and improving law enforcement practice.

Keywords: legal regulation mechanisms, transformation mechanisms, regulatory instruments, regulatory system, legal technologies, legal models, institutional changes.

Мақаланың редакцияға түскен күні: 15.01.2026